

УДК 330.52.009.12

*М. К. Галабурда, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена проблемам методології аналізу рівня конкурентоспроможності національних економічних систем в умовах глобалізації. Дано оцінку рівня обґрунтування політики забезпечення конкурентоспроможності в Україні. Здійснено спробу сформулювати методологічні принципи реалізації, ухвалення та здійснення національної економічної політики, спрямованої на формування конкурентного середовища.

Ключові слова: глобалізація, абсолютні та порівняльні переваги, конкурентоспроможність, національна економіка, національна економічна політика, міжнародна торгівля.

Сучасний рівень глобалізації світової економіки та поширення політики фритредерства знижує вхідні бар'єри на внутрішні ринки різних країн та нівелює значимість абсолютних переваг національних систем, зумовлених кількісними параметрами наявних факторів виробництва. Це формує передумови для пошуку можливих шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Так, в останні роки конкурентоспроможність стала надзвичайно популярним ідеологічним гаслом трансформаційних економічних систем. Не стала винятком у цьому й Україна, уряд якої проголосив підвищення конкурентоспроможності чи не найголовнішою метою економічної політики.

На жаль, нехтування теоретичним обґрунтуванням перетворило політику забезпечення національної конкурентоспроможності у формалізовану самоціль здійснюваних перетворень, а наявна розмитість визначень категоріального апарату зумовила неадекватність формування цільової функції національної економічної політики [2]. Зрозуміло, що основні напрями економічної політики України розроблялися на основі поширених концепцій і моделей. Однак у процесі конкретизації напрямів та інструментів реформування економіки не враховувалися ні ціннісні пріоритети суспільства, ні принципи відповідності.

Наведемо деякі з найпоширеніших визначень конкурентоспроможності, які взято за основу обґрунтування політики підвищення конкурентоспроможності в Україні:

«Здатність виробляти товари й послуги, відповідно до наявного попиту на міжнародних ринках з високого рівня життя й можливості його збереження в довгостроковій перспективі» [3, с. 5].

«Здатність країни домогтися високих темпів зростання приросту ВВП на душу населення» [1, с. 8].

«Підтримка здатності компаній, підприємств, регіонів, країн і наднаціональних регіонів, зберігати, будучи відкритими для міжнародної конкуренції, відносно високий рівень показників доходу й зайнятості населення» [8, с. 6].

Як видно з наведених визначень, методологія означених концепцій економічної політики підвищення національної конкурентоспроможності здебільшого ґрунтується на теоріях економічного розвитку, започаткованих А. Смітом (теорія абсолютних переваг) і Д. Рікардо (теорія порівняльних переваг, яка згодом була розвинута в роботах Ф. Найта, Е. Хекшера та Б. Оліна). В основі підходу — ідея взаємовигідності в міжнародній торгівлі та взаємозв'язок конкурентоспроможності зі структурою витрат економіки.

Слід зазначити, що можливості прикладного використання теорій порівняльних переваг у міжнародній торгівлі значно обмежені внаслідок дії детермінант конкурентного середовища як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Відсутність єдиних принципів формування цін серед країн—учасниць міжнародної торгівлі,

недосконалість міжнародної валютно-фінансової системи, державний протекціонізм і економіко-політичний тиск з боку контрагентів міжнародних економічних відносин — ось далеко не повний перелік фактів, які характеризують глобальну економіку.

На нашу думку, аналіз конкурентоспроможності національної економіки повинен формуватися на основі розуміння сутності національної економіки, визначенні основних функціональних взаємозв'язків у внутрішній структурі, її взаємодії з іншими економічними системами та формулюванні оціночних критеріїв міжнаціональних порівнянь.

Основу національної економіки, як однієї із складових історично обумовленої системи суспільного відтворення культурних цінностей у матеріальній і духовній сферах, складають продуктивні сили нації (здатність створювати і примножувати національне багатство)¹. Природа нації як культурної цілісності в економічній теорії пояснюється способом формування національної свідомості індивідів через конституційні принципи соціальної взаємодії. Такі принципи зумовлюють можливість об'єднання суспільства на основі патріотичної ідеї — ідеї первинності інтересів збереження і розвитку нації, а отже, складають фундамент національної політики. Такий підхід до аналізу національної економіки як до складової системи суспільного відтворення культурних цінностей дозволяє визначити критерієм оцінки рівня розвитку нації її потенційні можливості, а не кількість мінових цінностей на певний момент часу.

Відповідно до наведеного вище, національна економічна політика фокусується на відтворенні видів діяльності не тільки з безпосередніми (матеріалізованими в натуральному, грошовому чи іншому доході), але і з непрямими (невідчужуваними від людини та такими, що мають прояв лише в довгостроковій перспективі) результатами. Принципи включення у відтворювальний процес благ із тривалим циклом відтворення (невідтворюваних благ) — є невід'ємною рисою національної економічної політики.

Першочерговою проблемою аналізу конкурентоспроможності національної економіки стає дослідження специфічних обмежень, які зумовлюють потенційні можливості економічної системи і є свого роду потенційним бар'єром в отриманні вигід від вільної міжнародної торгівлі. Такі обмеження формуються внаслідок дії екзогенних та ендегенних змінних. На відміну від екзогенних параметрів (географічне розташування, кліматичні умови і т. ін.), які на кожній конкретній історичній послідовності є статичними, ендегенні (технології, ринкова кон'юнктура, економіко-політичні союзи тощо) — достатньою мірою динамічні, що зумовлено конституцією внутрішніх функціональних зв'язків економіко-політичної системи та її взаємозв'язками на міжнаціональному рівні.

Складовими будь-якої концепції економічної політики є система взаємопов'язаних цілей, визначальних принципів, стратегій та інструментів зваженого і цілеспрямованого впливу на економіку. В основі концепції повинен бути постулат раціонального проведення заходів політики. Характер економічної політики залежить від місця і ролі держави у функціонуванні економіко-політичної системи та від особливостей функціонування самої системи на певному етапі її розвитку. Адже саме недоліки в організації і функціонуванні тієї чи іншої економічної системи має виправляти економічна політика.

Беззаперечним можна вважати той факт, що процес виявлення конкурентних переваг реалізується лише через механізм ринкового ціноутворення. А отже, створення умов для його ефективного функціонування повинно стати основним принципом у формуванні економічної політики забезпечення конкурентоспро-

¹ В методологічному аспекті це означає, що продуктивні сили суспільства можуть бути виражені як сукупний потенціал усіх рушійних сил (факторів) економічної системи.

можності. Виходячи із цього, можна констатувати, що внутрішня конкурентоспроможність національної економіки є одним із найголовніших індикаторів, що визначають рівень ефективності економічної системи. Завдання для економічної політики полягає у створенні та послідовному дотриманні відповідних рамок будови економічної системи.

Це означає, що зміни, які вносить економічна політика у функціонування ринку, можуть бути зроблені лише в тому разі, коли вони відповідають критеріям Калдора-Хікса та «подвійному критерію Скітовскі». На основі теоретичної концепції внутрішньої нестабільності ринку вільної конкуренції можна сформулювати потенційні функції держави, які б допомогли забезпечити ефективність конкурентного порядку: формування і забезпечення конкурентного середовища; забезпечення товарами суспільного споживання; забезпечення товарами приватного споживання за неповноти ринків; згладження зовнішніх ефектів (екстерналій); забезпечення повноти інформації; антициклічні заходи.

Проведений аналіз сучасних досліджень у цій сфері дозволяє виявити проміжні принципи, які конституують конкурентний порядок та, відповідно, фокусуються на реалізації висхідного принципу:

- специфікація та забезпечення прав власності;
- забезпечення відкритості ринків та свободи підприємництва;
- забезпечення ціннісної стабільності національної валюти.

Однак вищенаведені функції держави повністю відповідають лише умовам існування закритих економік через переважну спрямованість на забезпечення конкурентоспроможності внутрішнього ринку. В умовах відкритої економіки такий підхід має значні обмеження, зумовлені кон'юнктурними коливаннями на міжнародних ринках та специфічними інтересами політичних об'єднань.

Тож завдання аналізу мають уключати пошук оптимальних способів досягнення конкурентних переваг в умовах вільної торгівлі за наявних специфічних обмежень, притаманних національній економічній системі на конкретному етапі її розвитку. Під конкурентними перевагами ми розуміємо синтезований індикатор потенційних можливостей національної економіки¹, який включає не тільки показники наявних факторів виробництва, а й умови їх ефективного поєднання задля виробництва конкурентоздатного продукту та відповідні параметри рівня життя населення як висхідні умови збуту вироблених благ.

Аналіз органічної взаємодії національних економік дозволяє виокремити низку чинників, що зумовлюють їх конкурентоспроможність у загальносвітовому масштабі:

- географічне положення,
- рівномірний розвиток усіх галузей промисловості,
- ступінь національної єдності (що виявляється, зокрема, у здатності промисловців підтримати національну економіку) та іноземного впливу,
- внутрішньополітичне становище країни та її політичні союзи,
- структура зовнішньої торгівлі й ефективність торгової політики,
- розвиток науки і технологій.

Фактори конкурентоспроможності на міжнародному рівні повинні стати першоосновою у формуванні заходів захисту внутрішньої конкурентоспроможності національних виробників. В умовах зростання інтернаціоналізації економічних відносин національна економіка завжди отримує якісно та кількісно новий економічний імпульс. Відкритість національних економік та їх інтеграція з іншими країнами, з одного боку, відкриває доступ до ринків, капіталів, технологій, нових форм підприємництва. А з іншого — відкриває доступ на внутрішній ринок досить сильному і конкурентоспроможному транс-

¹ Потенційні можливості економічної системи суспільства можна виразити як допоміжну функцію незалежних змінних, яка детермінується початковими умовами і бажаними параметрами економіки.

національному капіталу, якому не прийнятні такі поняття, як потурання слабкій і непідготовленій владі та економічній системі. Отримання зиску слабкою національною економікою від її відкритості досить сумнівним, а в умовах феодального деспотизму, політичної залежності і свавілля можновладців є взагалі неможливим. Отже, отримання вигід від інтеграції можливе лише за умови сильної (економічно і політично) системи влади, дії якої спрямовані на відповідний захист національних інтересів.

Крім того, якщо на міжнародних ринках основна увага фокусується на макроекономічних чинниках конкурентоспроможності національних економік, то визначення проблем на внутрішніх ринках, у рамках яких до конкурентної боротьби втягнуто не тільки національні суб'єкти господарювання, а й достатньо могутні транснаціональні корпорації, має ґрунтуватися на мікроекономічному аналізі галузей, підгалузей, фірм та індивідуалістичного споживання. Саме такий концептуальний підхід дасть можливість проаналізувати рівень конкурентоспроможності окремих структурних складових національної економіки та дозволить деталізувати детермінанти підвищення ефективності їх функціонування. Більше того, детальний аналіз конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на мікрорівні є ключовим у процесі усвідомлення проблем структурних реформ національного виробництва, перспектив їх реалізації та можливих наслідків для суспільного добробуту.

Позитивний аналіз реалізації інструментальних цілей економічної політики підвищення конкурентоспроможності України дозволяє твердити, що більшість кризових явищ в економіко-політичній і соціальній сферах викликані саме недосконалістю теоретичного обґрунтування.

Суспільні витрати. Відмова від цільових розподільчих та соціальних програм значно звужує можливості виконання соціально-економічних функцій держави та обмежує платоспроможний попит населення. Скорочення внутрішнього платоспроможного попиту в умовах зростання трансакційних витрат, пов'язаних із виробництвом, обміном та розподілом виробленого продукту, прямо впливає на цінову структуру ринків товарів та послуг. В умовах сучасного стану трансформаційної кризи України, коли рівень сукупного попиту значно нижчий од потенційного рівня пропозиції, а формування цінової структури внутрішніх ринків відбувається під значним впливом трансформаційних та трансакційних витрат, подальша політика обмеження попиту породжуватиме додаткові тенденції зростання граничних грошових витрат виробництва та, як наслідок, зменшення конкурентоспроможності й зростання інфляції з боку пропозиції.

Обмінні курси валют. Політика стерилізації та валютних коридорів накладає значні обмеження на допустимі параметри бюджетного дефіциту з урахуванням виплат зовнішніх позик, що припускає її ефективність на достатньо невеликому відтинку часу. У більш довгостроковій перспективі ефективне функціонування політики валютних коридорів можливе лише за вирівнювання темпів економічного зростання із країнами—емітентами резервних валют. За відставання темпів економічного зростання від країн—емітентів резервних валют дотримання валютних коридорів вимагає значних фінансових витрат, які покриваються за рахунок нових зовнішніх позик. Однак понці-фінансування зовнішнього боргу не може вважатися дієвим інструментом підтримки валютного курсу. Отже, політика стерилізації, що активно використовується в Україні на сучасному етапі, в умовах дотримання валютних коридорів для гривні, прямо впливає на зростання реальних процентних ставок, а отже, зумовлює тенденції зростання граничних витрат виробництва та як наслідок — інфляції з боку пропозиції. Результати такої політики для економіки України мають широкий спектр — від заміни відкритої інфляції на придушену, до заміщення вітчизняних товарів імпортними, що може цілковито знищити вітчизняного виробника.

Процентні ставки. Високі процентні ставки як засіб антиінфляційної політики в умовах інфляції пропозиції мають зворотний ефект. В умовах дефіциту основних і оборотних коштів серед національних суб'єктів господарювання розміри процентних ставок прямо впливають на додаткові граничні витрати виробництва. Така ситуація обмежує конкурентоспроможність суб'єктів господарювання та прямо впливає на рівень добробуту в суспільстві.

Лібералізація торгівлі. Мінімізація експортних тарифів щодо товарів проміжного споживання зумовила розвиток сировинних галузей. Проте субсидований експорт природних ресурсів, що становить близько 30 % ВВП, визначає ступінь дисконтування майбутнього і вказує на короткостроковість часових горизонтів влади у визначенні цільових пріоритетів економічної політики.

Приватизація. Жодна із програм приватизації так і не досягла заявлених цілей. Теореми ефективності ринків вимагають як приватної власності, так і конкуренції. Командно-адміністративна система Радянського Союзу не передбачала існування конкурентних відносин між підприємствами, тому більшість із них будувалися відповідно до ефекту масштабу, який є прямою ознакою монополістичного становища підприємства. Спекулятивний характер приватизаційних операцій поряд із надмірним регулятивним тиском усунув «ефективного власника» з виробничої сфери. У таких умовах важливим ціннісним критерієм виступає можливість отримання надприбутків у короткостроковому періоді.

Дерегулювання. Орієнтація процесів дерегулювання в Україні на кількісні показники частки державного сектора в економіці формує політику звуженого відтворення основних фондів держави. Фінансування програм економічної політики частково відбувається за рахунок споживання засобів виробництва, вироблених у минулому, та їх неоновлення. Ступінь зношеності основних фондів держави у 50 % свідчить, що сьогоденне надання суспільних та індивідуальних благ здійснюється за рахунок майбутніх поколінь. Тобто якщо нині ми споживаємо та не оновлюємо те, що було створено в минулому (а саме за радянських часів), то наші нащадки за таких умов отримають цілковито розвалену державу. З іншого боку, сучасні процеси дерегулювання проходять під значним тиском інтересів монополістичних угруповань. Обмеження регулюючих функцій держави та їх перекладання на приватні корпорації формують систему неефективного розподілу ресурсів і доходів в економіці, що призведе до економічного та соціального занепаду.

Закріплення прав власності. Принципи дискримінації суб'єктів господарювання, які закладаються в процесі розробки та впровадження формальних інститутів, зменшують стимули до розширеного відтворення національного багатства, ведуть до перенесення конкурентної боротьби із економічної сфери в політичну.

Тож визначення базисних умов розміщення інструментів, що використовує держава для досягнення цілей економічної політики, залежить од точної специфікації накладених на ці інструменти ресурсних і політичних обмежень. Крім того, між інструментами реалізації стратегії забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та цілями загальнонаціональної економічної політики має дотримуватися принцип відповідності. Порушення цих принципів спричинить негативні зовнішні ефекти, які поширюватимуться на все суспільство. Наслідки негативних екстерналій можуть бути виражені через соціальну ренту, яка відображає вигоди одних соціальних груп, отримані за рахунок збитків, завданих іншим. Рациональність проведення заходів економічної політики держави вимагає вилучення соціальної ренти та її спрямування на нівелювання цих ефектів. У протилежному разі актуальні суспільні цілі в принципі не можуть бути реалізовані. Так само будь-який надлишок отриманих державою матеріальних і фінансових ресурсів являє собою їх розтрату. При цьому порушення прин-

ципу відповідності означає в даному випадку одночасно й одхилення від Парето-оптимуму.

Цими міркуваннями обумовлено необхідність дотримання наступної логічної послідовності використання методів розробки, ухвалення та здійснення національної економічної політики із забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання:

- обґрунтування основних обмежень конкурентної моделі національної економіки та визначення на їх основі потенційних функцій держави;

- операціоналізація цільових пріоритетів та формулювання індикаторів, зумовлених цільовою функцією економічної політики;

- добір адекватних інструментів забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання;

- оптимізація інструментів економічної політики відповідно до поставлених цілей;

- оптимізація поставлених цілей відповідно до інструментальних обмежень (розробка політики в рамках «другого кращого» в разі неможливості проведення політики в рамках «першого кращого»);

- порівняльний багатоцільовий аналіз альтернативних варіантів економічної політики;

- визначення критеріїв оцінки можливих варіантів відхилення від бажаного оптимального співвідношення цілей;

- безпосереднє впровадження програми забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання;

- поетапний аналіз впливу програми на досягнення цільових пріоритетів суспільства (емпірична перевірка);

Лише за послідовного проведення економічної політики, неухильного дотримання її основних принципів відбудеться формування конкурентного порядку в рамках національної економічної системи. Проведений аналіз та узагальнення сучасної методології дослідження національної економічної політики дозволяє зробити висновок про релевантність способів екуменічного поєднання нормативного аналізу із позитивними висновками щодо реального стану конкурентного середовища як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Література

1. World Economic Forum The Global Competitiveness Report 2003-2004. New York: Oxford University Press, 2004.
2. Конкурентоспроможна Україна: Аналітичний звіт (Київ, 2006; підгот. Ін-том економіки та прогнозування НАН України, рукопис).
3. Competitiveness Policy Council: Building a Competitive Advantage. First Annual Report to the President and Congress, Washington, Competitiveness Policy Council, 1992.
4. Лист Ф. Национальная система политической экономики. — М.: Европа, 2005.
5. Малий І. Й., Диба М. І., Галабурда М. К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія. — К.: КНЕУ, 2005.
6. Малий І. Й., Галабурда М. К. Економічна наука: проблеми усвідомлення методології // Економіка України. — 2006. — № 9(538). — С. 45—55.
7. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. — New York: The Free Press, 1990.
8. Technology, productivity and job creation, Paris: OECD, 1996.
9. Эволюционная экономика и «мэйнстрим». — М.: Наука, 2000.

Надійшла до редакції: 04.02.2009